

Gravlunden i Brunnby

En viktig plats för levande och döda

Det finns flera sätt att komma till Brunnby. Ett är att cykla från Krapperup med sikte på kyrkan. Den gamla kyrkovägen är spikrak, som om den var dragen med linjal, men den går i mjuka vågor och färden är behaglig. Några hundra meter innan kyrkan gör vägen en skarp vänstersväng och dyker brant ned mot Bränneslyckevägen.

Första gången jag cyklade den här vägen lade jag inte märke till någonting särskilt. Samma sak den andra och tredje gången, men så fick jag punktering alldeles innan jag var framme i Brunnby. Jag klev av och tittade mig omkring. Då förstod jag att det inte var vilken plats som helst.

»Här skulle det vara fint att ha en picknick en varm sommardag«, sade jag till mig själv. Marken är täckt av ett mjukt gräs. Området är höglänt med kullar som går i varandra. Här och där höga, tjocka ekar som ger skugga. Men märkligast av allt: I uppåtslutningen, trettio meter från där jag stod med min cykel, var gräset *klippt* och en man satt på en utställd bänk. Var det en slags park, mitt ute på landet?

Jag började intressera mig på allvar för den här platsen tidigt i våras när det var dags för den första inlämningsuppgiften. Då upptäckte jag att det sitter en diskret fornminnesskylt i nederkanten på den östra sidan. Rubriken är *Gravhögar*.

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister upptar på den här platsen flera gravhögar och stensättningar, sammanlagt fem fasta fornlämningar. Den största högen kallas för Trullshög, alternativt Trollshög eller Trälahög, och den är 25 meter i diameter med en grop i mitten. En något mindre hög heter Lille Trullshög och är 19 meter i diameter. Beteckningarna är Brunnby 61:1 och 61:2 respektive Brunnby 61:1, 61:2 och 61:3.

När byggdes högarna och hur gick det till att bygga dem? Vilka är begravda här? Hur såg begravningsritualen ut? Området har inte undersökts av några arkeologer, så svaren måste bli skissartade. Och även om högarna *hade* grävts ut är det knappast troligt att forskarna skulle kunna ge några heltäckande svar. Rester av människor, djur och boningar ger pusselbitar, men inte hela bilden.

I skiftet mellan den yngre stenåldern och den äldre bronsåldern, det vill säga för omkring 3 500 år sedan, fanns det många bondgårdar i Kullabygden. De låg utspridda i ett öppet landskap. Några av dem låg så nära varandra att man kan tala om en by. Klimatet var varmare än i

dag och människorna hade goda förutsättningar för sädesodling, djurhållning, jakt och fiske. Förhållandena var så goda att det vissa år blev ett överskott som bönderna kunde använda för att byta till sig attraktiva varor, till exempel metaller från andra delar av Europa och vapen från bronsmeder på Skånes östkust.

Mellan Kullen och Jonstorp är det femton kilometer. I slutet av stenåldern sattes gränsen i väster av Öresund och i öster av Kullasundet. Landtungan mellan Öresund och Skälderviken var åtta kilometer bred som mest. Även om man utgår ifrån att en del av marken var sank och svårbrukad, återstår stora arealer som var lämpliga för odling och boskapsskötsel.

Brunnby ligger centralt i Kullabygden, vilket var än tydligare på stenåldern. Till fots eller med häst kunde människorna komma dit på någon timme, till exempel för att sälja och köpa varor eller för att träffa släktingar som hade samlats till bröllop eller begravning.

Redan för fyra tusen år sedan hade Brunnby börjat bli en naturlig plats för ritualer i livets olika skiften. Men den händelse som definitivt kom att markera ortens betydelse inträffade år 1 390 före Kristus, det vill säga för jämnt 3 400 år sedan. Öns storman, Olaf Særug, dog i maj det året efter ett långt, framgångsrikt liv. Han hade fått del av effektiva odlingsmetoder söderifrån. Hans gård hade fått goda skördar av både korn och vete under många år, men inte nog med det. Olaf var född till ledare, och han gav med glädje goda råd till grannar och släktingar som ville pröva det som var nytt. Resultatet blev ett uppsving i hela bygden.

Olaf insjuknade i början av året, och människorna i hans omgivning förstod att hans dagar var räknade. Det stod tidigt klart att Olafs hädanfärd måste bli någonting utöver det vanliga. Olafs bror och äldste son utgjorde tillsammans med några andra ledare på Kullaön den grupp som kom att bestämma hur den väntade begravningen skulle gestaltas.

Terrängen sydväst om Brunnby var höglänt och en bra plats för en uppskattad stormans kvarlevor. Där skulle en gravhög byggas som skulle kunna ses vida omkring. Det fanns också en annan anledning att välja det här stället för graven: Inte långt därifrån brukade människor samlas för att delta i ritualer som hörde ihop med skörden.

Så fort vädret tillät, det var en bit in i mars, påbörjades förberedelserna för högbygget. Alla i Olafs närmaste krets gjorde dagsverken på den kommande gravplatsen. Från början var det bara en handfull män som arbetade där, men under de kommande månaderna ökade antalet för varje vecka.

Marken där högen skulle resas befriades från grässvålen och jämnades till. Mannarna placerade utvalda stenar från öns alla delar i en

ring för att markera gravens ytterkontur. I mitten lade de klappersten från öns västligaste del i en rektangel med måtten två gånger tre meter. Det behövdes mycket sten, och den fördes dit av släktingar och vänner som bodde åt det hållet.

Kullaöns skickligaste snickare, murare och smeder fick i uppdrag att bygga ett hus som skulle komma att få en viktig funktion i den förestående begravningen – och i många senare. Byggnaden var sju gånger fyra meter och placerades knappt sextio meter från gravplatsen, i riktning mot sundet i väster.

Olaf Særug dog en tidig morgon i början av maj. Hans yngsta dotter hade vakat över fadern hela natten för hon anade att slutet var nära. »Han mötte döden med värdighet, till synes utan plågor«, berättade hon för de andra. Olafs närmaste gjorde honom redo för färden till Brunnby. De tvättade honom, och sedan smorde de in hans kropp med en olja gjord på plommonbrännvin, vallmofrö och sälspäck. Receptet till denna tinktur hade kommit till Kullaön med utländska handelsmän för länge sedan. Den trögflytande vätskan hade visat sig effektiv för att skjuta upp nedbrytningen av en död människokropp.

Slutligen kläddes Olaf i sina bästa kläder och kroppen lades sedan på ett brädflak som en av gårdens timmermän hade snickrat med omsorg. Utanför det stora boningshuset var en vagn uppställd, förspänd med två unghästar. När ekipaget satte sig i rörelsen gick Olafs hustru och äldste bror i täten. Efter vagnen följde gårdsfolket så när som på några åldringar och ett par karlar som skulle se till gården.

Väl framme i Brunnby stannade processionen utanför det nyuppförda huset i närheten av gravplatsen. Flaket med Olafs kropp placerades mitt i rummet och ställdes på en hög med saxade stockar. Rummet lystes upp av ett stort antal små eldar som brann i lerkärl. Lukten av brinnande ene och alträ blandade sig med doften från friska löv som täckte golvet i ett tjockt lager.

Den döde skulle vila i rummet i femton dagar. Det var den tid som behövdes för att släktingar och vänner i förskingringen skulle hinna fram till begravningen. Tiden användes till de sista förberedelserna. En gedigen ekkista gjordes i ordning; den skulle rymma både kroppen och ett urval gravgåvor. Mycket mat och dryck behövde fram på den tid som återstod, eftersom man räknade med att många skulle komma till begravningen. Dessutom måste bönder i trakten sätta fart för att hinna skära ut och köra bort alla grästuvor som skulle komma att behövas för att täcka den mäktiga gravhögen.

Ceremonin skedde vid middagstid en mulen försommardag. Alla deltagare stod samlade runt den iordningställda gravplatsen. Sedan tidig morgon hade lurblåsarna varit igång. De höll svängda bronshorn framför sig som de tutade i stötvis. När Olafs kropp bars fram till graven tog musikerna i lite extra och överallt hördes höga rop. Trots

stundens allvar hade tutandet och människolarmet en glad ton. Efteråt var det många som ville förklara den ljusa stämningen med att Olaf hade varit en klok man som gjort mycket gott för kullafolket.

Begravningsritualen leddes av en ceremonimästare som hade kommit resande sjövägen från Vätland på Skånes östra sida. Kroppen flyttades från brädflaket ned i kistan, vilken var ställd så att fötterna kom att peka rakt söderut. Sedan bar några av deltagarna fram gåvor som Olaf skulle få med sig. Det var ett svärd, en rakkniv och ett par lövkni- var av kisel, tre gjutna spjutspetsar samt några prydnadsföremål i brons. Dessutom en mantel i tjockt ylletyg, broderad med guldtråd, som breddes över Olafs kropp så att bara huvudet syntes.

När högtiden gick mot sitt slut lade några av släktingarna ett tungt trälock på kistan. Ovanpå locket placerade de fem tunna, flata stenar. På dessa stenar var figurer och symboler inristade. Sedan vintern hade bildskaparna arbetat med uppgiften att berätta om viktiga händelser i Olafs liv, och de hade åstadkommit ett konstverk som väckte beundran bland begravningsgästerna. »Tråkigt att täcka över allt detta med jord och gräs«, sade en av dem. Men han ångrade sig när han tänkte på att bilderna på stenarna var avsedda för Olaf – och ingen annan.

...

Olafs grav var den första på platsen, men den kom att följas av många. Gravfältet i Brunnby användes flitigt; till att börja med av Særugsläkten, men sedan av flera stora släkter i Kullabygden. Nya högar byggdes, och gamla högar byggdes på eller gjordes om. Flera hundra år efter Olafs död var gravskick och ritualer i stort sett desamma, men små förändringar hade skett, och om vi tar ett kliv fyra hundra år framåt i tiden, det vill säga till år 990 före Kristus, är det lätt att se att det fanns en stor skillnad. Samma plats, men en annan tid – och nya seder.

Om begravningen av Olaf år 1390 före Kristus kunde beskrivas som en ljus högtid, är det precis motsatsen som gäller för Idalise Særugs hädanfärd i november år 990 före Kristus. Hon hade nyligen gift sig med en avlägsen släkting från andra sidan Öresund. Paret hade bosatt sig på en nybyggd gård inte långt från Jonstorp. Strax efter att Idalise hade fyllt nitton år blev hon gravid, och när hon skulle föda dog både hon och barnet.

Idalises kropp fördes till kulthuset i Brunnby där den fick ligga under några dagar i väntan på begravningen. Kremeringsplatsen i närheten av huset ställdes i ordning. I botten fanns en grop för att förbättra syretillförseln, och ovanpå den lades torra grenar och stockar i olika dimensioner. Traven blev omkring tre meter lång och två meter bred.

Kroppen lades högst upp på bålet som sedan antändes. Två dygn senare var bålet utbrunnet och av kroppen återstod bara några sotiga benrester; allt mjukt kött hade förtärts av elden. Benen togs till vara och tvättades. De större benen krossades innan alltsammans lades i en keramikurna med lock. I den placerades också en del av den ihopsamlade askan efter bränningen.

I kanten av gravlunden, på den sida som vetter mot söder, grävde man en grop. Där ställde Idalises make ned urnan med hennes kvarlevor tillsammans med en död sälunge som hade offrats i samband med begravningen. Hennes närmaste släktingar lade ner några enkla föremål av kisel och brons: en lövkniv, tre fiskkrokar och en pincett.

Referenser

Almgren, Bertil: *1969 års inventering nummer 62 – ATA, Brunnby sn.*

Andersson, Magnus: Tranarpshögen – en gravhög från yngre bronsålder, i Karsten, Per (red.): *Carpe Scaniam – axplock ur Skånes förflutna*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 1997.

Arcini, Caroline m.fl.: Gravar, bålplatser och två bronsåldersfamiljer i Gualöv – studier av en gravmiljö, i Artursson, Magnus (red.): *Vägar till Vættland – en bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300–500 f.Kr.*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2007, s. 107–168.

Larsson, Lars (red.): *Kommunikation i tid och rum*, Lunds universitet, Arkeologiska institutionen, Rapport nummer 82, Lund 2001.

Larsson, Lars: Relationer till ett röse – några aspekter på Kiviksgravnen, i Larsson, Lars (red.): *Bronsålderns gravhögar – rapport från ett symposium i Lund 15 november–16 november 1991*, s. 135–150.

Mohrén, Erik: Kulla fälad före »Kulla fälad«, i *Kullabygd årgång LIV – Kullens hembygdsförenings årsskrift 1981*, Helsingborg 1981, s. 97–110.

Riksantikvarieämbetet, Fornminnessök, www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/serach.html

Tidernas landskap – En resa genom årtusenden i fornminnesrika nordvästra Skåne, Föreningen kultur i NV-Skåne, Helsingborg 1997.

Wijkander, Klara: *Ortnamn på Kullaberg – jämte tillhörande ortnamnskarta*, Göteborg 1957.